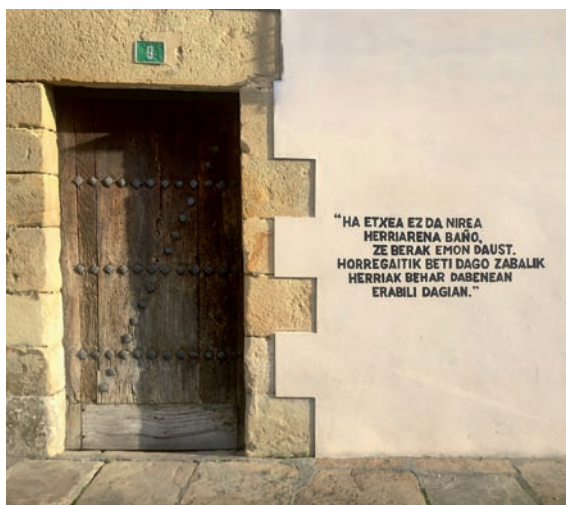

JULEN KALTZADA

Etxe hau herriarena da

lurretako abadetxea.

JULEN KALTZADA (1935-2018)

Julen Calzada Ugalde 1935eko uztailaren 18an jaio zen Busturian. Bere aita, Doroteo, zinegotzi jeltzalea Busturian, frankistek 1937ko abuztuan fusilatu zuten Derion. Julen, 1958an abadetuta eta gero, 1964-1969 urteetan egon zen lurretan.

Idazten ere bertan hasi ei zen:

«lurretan hasi nintzen garai hartako gertaerei buruz artikulutxoak Anaitasuna aldizkariako idazten ere. Inoiz Zeruko Argiako ere bai. Garai hartan ez zegoen Egunkaria, Egin edo antzekorik, eta zerbait idatzi nahi zuenak horietan idatzi behar. Behin, gainera, Juan San Martinek esan zidan idazteko ezpala neukala, eta nik ez bakarrik entzun nion pozik, sinetsi ere egin nion, eta itxurak egin behar...».

1969an, abadetxea frankismoaren aurkako mugimenduari, ETari besteak beste, erabiltzen uzteagatik, hamabi urteko zigorra ezarri zioten Burgoseko Prozesuan, eta 1970-1976 bitartean preso egon zen Zamorako espetxean. Amnistiarekin kalera irtenda, abadetza utzi zuen, eta euskara irakastera dedikatu zen. AEKn egin zuen lan luzaroan.

82 zituela zendu zen Busturian, *Umezurtzen aberria* liburu autobiografikoa argitaratu eta berehala. Liburu horretako 106-138 orrialdeetako testua jasotzen da hemen, orri azpiko oharra apur bat aldatuta.

Kondenatuak (Adur Larrea).

UMEZURTEN ABERRIA

Iurretako abade lagunkidea

Handik Iurretara bidali ninduten. Iurretako bizitza-mota Muruetakotik nahi-ko ezberdina zen. Bost mila lagun inguruko parrokia zen. Biztanleria gehiena Montoian bizi zen, Durangoko mugan. Gainerako guztia erabat sakabanaturik zegoen. Bere mugakideak Abadiñoako Matiena auzunea, Garai, Mauma, gaur egun Muxikako auzunea den Ibarruri, Etxano eta Zornotza ziren. Iurreta bere historia guztian udalerria izan zen. Baita Gerra Karlistetan eta Mendizabalen garaian ere. Kofradiak, hain zuzen, Mendizabalen desamortizazioaren garaian indartu ziren. Iurreta herria sei kofradia hauek osatzen dute: Iurretako San Migel, Goiuriko Andre Mari, Arriandiko Santa Maina, Bakixako San Fauste, Oromiñoako San Marko eta Orozketako Santiago. Baina XX. mendean, Durango haziz joan zenean, interes jakin batzuek Iurreta Durangoko udalaren mende jartzea lortu zuten. Ni joan nintzenean oraindik Durangotik askatu gabe zegoen. Beraz, kontraesan gogorra bizi zuen. Erakundeentzat eta agintarientzat Durangoko auzune bat eta sei kofradiek osaturiko parrokia bakarra zen. Ostera, Iurretakoentzat, eta bereziki bertako gazterientzat, Iurreta herria zen eta, herri-nortasun handia zuen arren, nortasun ofiziala behar zuen. Eta kofradiek ere euren nortasuna eta euren jabetzak mantentzea lortu behar zuten. Kofradiek basoak zituzten, eta badituzte egun ere. Herri-basoak izan ziren eta Mendizabalen garaian, espainiarrek ez jabetzeko, kofradiak egin ziren jabe. «Gizon onak» izeneko taldeak kudeatzen zituen, eta kudeatzen jarraitzen du. Iurretari udal nortasuna edo izaera kentzea lortuta zuten arren, oraindik kofradiak legalak ziren eta Durangoko udalak euren jabetzak lortu gabe zituen. Ni joan nintzenean Durangoko udala gogor zebilen basoez jabetu nahian. Hain gogor, gainera, ezen gizon on batzuk atxilotzeraino heldu baitzen. Baina, hala ere, ez zuen lortu kofradien basoez jabetzea.

Niri Oromiñoako San Markoko eta Bakixako San Fausteko ardura eman zidaten. Iurreta osoan, ostera, Don Frantzisko parrokoa eta Jose Rementeria eta ni abade lagunkideak geunden. Hiru. Iurretako abade-etxean bizi nintzen; etxeak hiru pisu zituen, eta abadeok bakoitzak berea geneukan. Astegunetan Iurretan bertan ematen nuen meza, hiru hilerik behin izan ezik; hil horretan Arriandiko mojanean ematen nuen. Iurretako kofradietakoa den Orozketan ere beste abade bat zegoen; baina sasoi hartan Iurreta ez zen udalerria eta abade hark ez zeukan Iurretako parrokiarekin inolako harremanik, ez zelako San Migel parrokiako abade lagunkidea, Orozketako kapilaua baino. Harreman handiagoa zeukan Durangokorekin, bereziki Don Pedro Aboitizekin, Andre Mariako parrokoarekin,

eta Don Jose Etxeandiarekin, Santa Anakoarekin. Hirurak baitziren eskuindar eta tradizionalista hutsak. Nik justu-justu ezagutu nuen.

Iurretan, Euskal Herriko abade gazte normal batek sasoi hartan egiten zuen bizimodua egiten nuen. Meza egunean behin eman –jaiegunetan izan ezik, horietan hiru meza izaten baitziren–, Oromiñoko eskolan kristau-ikasbidea irakatsi, eta ohiturazko elizkizunak egin. Gogoan dut oraindik, lehenengo urtean soroak bedeinkatzeko egunaren bezperan, nola esan zidan Oromiñoko Juanita Aranzeta elizainak hurrengo eguna soroak bedeinkatzeko eguna zela. Aurreko urteetan nola egiten zuten galdetu nion, eta elizkizun osoa azaldu zidan. Nik agindu zidan moduan egin nuen guztia. Elizako jantziekin elizatik kanpora irten eta elizpetik soroak bedeinkatu nituen. Eta gero iradoki nien, uzta ona izatea nahi bazuten, bedeinkapenean itxaropena izatea ona zela, baina garrantzitsuagoa zela soloak ongarriz hornitu eta ondo zaintzea.

Durangon ere muturra sartu behar

Durangon nire garaian hainbat abade zegoen, eta euren artean, hainbat abade gazte. Batzuk, gainera, nire ikaskideak; Luziano Frances, esaterako. Besteak edo aurreko urtekoak, Ander Manterola eta Enrique Abian legez, edo hurrengokoak ziren. Baina, Ander izan ezik, guztiak ziren erdaldunak. Durangon sasoi hartan jesuitak ere bazeuden, eta jende asko joaten zen haiengana ere. Baina euskara mailan aurrelaritzat zeuden mugimenduetan, Durangon Ander baino ez zen mugitzen. Anderrekin nik harreman handia neukan Iurretara joan aurretik ere, batez ere Herri Gaztedi dela-eta. Iurretara joan nintzenean gazte eta langile mugimenduetako beste arlo batzuetan ere izan genuen harremana, Lovainara «ikasketak» egitera joan arte. Durangaldean abade aurrelari asko geunden. Baina Durango hiriko gainerako abade gazteak beste mundu batean bizi ziren. Edo geu bizi ginen beste mundu batean, beharbada. Adibide txiki bat jartzearen, Aste Santuan Bilbon, Balmasedan, Andaluzian eta nonahi Jesu Kristorekin Gurutze Bidea egiten zutela-eta Durangon ere, Luziano, Abian eta haiek Gurutze Bidea egiten hasi ziren. Jesu Kristo «aldeano» deituta iraintzen zuten, «villano» deitu beharrean, gogoan izan gabe Durango «Uria» zela –beraz, urikoak ziren–, eta Iurreta, herria. Eta Iurretan asko baserritarrak ziren. Bestetik, Durangon gazte ekintzaile asko zegoen, arlo ezberdinetan lanean zebiltzanak. Asko Iurretara etortzen ziren, elakoak eta ikastaro mota ezberdinak euskaraz egiten zituztenak, esaterako. Baina beste asko bertan Durangon, gehienbat Gizarte Etxean ibiltzen zirenak. Talde horietako bat Eskautak ziren. Hogei urtetik beherako neska-mutilak ziren eta batzarrak, behintzat, euskaraz egin nahi zituzten. Garai hartan, bilerak euskaraz egin nahi izatea aurrelari eta ezkertiarren seinale zen eta, praktikan, Herri Gaztedikoek,

Gizarte-Eskolakoek eta Ikastoletakoek baino ez zituzten bilerak euskaraz egiten. Durangon, Anderrez gain, haiei kasu egiteko abade gazte euskaldunik ez zegoen; baina Ander leporaino lanez eta arduraz beteta zebilen, eta niri eskatu zidaten ea nahi nuen euren bileretara joaterik. Nik baietz erantzun nien, eta egin ere bilera mordo bat egin genuen.

Ni gehienbat entzulea izaten nintzen. Baina ez euskararik ez nekielako, Herri Gaztediko kultura nuelako baino. Behin, Gizarte Etxeko gela batean bilera egiten ari ginela, non sartu zen Mendizabal abadea gero eta gero ere abade jantzita ibiltzen zen abade gaztea, ez atean jo ez sartzeko baimenik eskatu gabe. Talde osoaren aurrean itaundu zidan ea zertan nengoan han, hura ez zela nire parrokia eta handik joateko. Dena erdaraz, jakina. Gazteek gogor egin zioten eta jarraitu zidaten eskatzen bileretara etortzeko. Eta eskatzen zidaten guztietan, nik joaten jarraitu nuen.

Iurreta, askatasun bila ari zen herri zapaldua

Iurreta nortasun handiko herria zen. Iurretarrak ez ziren sentitzen Durangoko; baina, oster, Durangaldekotzat benetan sentitzen ziren eta harreman handia zuten Abadiño, Atxondo, Berriz, Elorrio eta gainerako herriekin. Goitik presio handiak jasaten zituzten arren eta gauzak konpontzera Durangoko udaletxera joan behar, euren burua herri independentetzat zeukaten ahal zuten guztirako. Bi menpekotasun politiko jasaten zituzten. Bata, Euskal Herri gisa Espainiaren mende egon beharra; bestea, herri gisa Durangoren mende egon beharra. Eta sentsazio hori herri osoko jendeak bizi zuen, hau da, sei kofradietakoek eta mota guztietakoek, hau da, karlista pentsaerakoek eurek ere. Nire sasoian, kanpoko jende asko etorri zen Montoian mordoka egin zituzten etxe berrietara, eta etorritako gehienek Durangokotzat zituzten euren buruak. Kanpoko jende askok ere Durangokotzat jotzen zituzten Iurretakoak, eta hauetariko asko benetan mindu eta barru-barrutik haserretzen ziren.

Iurretako jaiak

Jaiak kofradia guztietan egiten ziren, baina jai nagusiak San Migelak ziren, herriko jaiak. San Migel jairik ezin zen egin Doniel Hatxa jarri barik eta Dantzari Dantza egin gabe. San Migel bezperako arratsaldean, gazteek Doniel Hatxa ekartzten zuten, gordeta edukitzen zuten lekutik plaza erdira. Plazako punta banatan kokatuak hiru talde zeuden, eurotarik bat emakumezkoena. Taldeak, bat abade-etxearen eta elizaren artean, beste bat elizaren eta gaurko udaletxearen artean, eta hirugarrena iturriaren eta bidearen artean zeuden. Bada, Doniel Hatxa plazara erdira iritsitakoan, hiruren artean gora jasotzen zuten eta orduantxe hasten ziren

txapliguak botatzen eta kanpandorrean kanpaiak jotzen. Erritu hori amaitzen zenean, ezpata-dantzariak Dantzari Dantza dantzatzen zuten Doniel Hatxaren inguruan. Hurrengo eguneko jairako azken entrenamendua zela esaten zuten, eta jantzi normalekin dantzatzen zuten. Plaza osoa ikuslez beterik egoten zen, eta gero bezperako erromeria egiten zen.

Garai hartan oraindik animaliek ez zituzten gaur lortu dituzten eskubideak, eta jaietan ahari-topekak egoten ziren plazan, eta asto-probak eta idi-probak ere egiten ziren. Gaur horrelakorik ez da egiten. Bertsolariak eta txistulariak ez ziren falta. Jaiek San Migel bezperatik Arrosario eguneraino irauten zuten. Entzute handikoak ziren, halaber, Bakixako San Sebastian jaiak, Oromiñoko San Marko jaiak, Arriandiko Santa Marina jaiak, Goiuriko Andre Mari jaiak eta Orozketako Santiago jaiak ere, kofradia bakoitzak benetako nortasuna duelako.

Harreman sozialak eta nire abade-etxea

Gure sasoian gazteriak ez zeukan gizarte harremanak izateko leku egokirik. Guztia zegoen galarazita eta, tabernetako harremanetik kanpo, zerbait egin nahi zutenak elizako eta abade-etxeetako geletara hurreratzen ziren horretarako giro egokia aurkitzen zuten herrietan. Nik Muruetan abade-etxea egun osoan zabalik edukitzeko ohitura izan nuen, eta Iurretan ere ohitura berarekin jarraitu nuen. Abadetxari zegokion herriaren zerbitzurako kulturari Herri Gaztediko jokabidea erantsita ikasi nuen horrela jokatzeko. Iurretako gazteek garai batean behorra edo zaldia egongo zen nire abade-etxeetako korta garbi-garbi jarri, ederto egokitu eta bilera-leku eta elkartegi bihurtu zuten. Prestatu, neska-mutil gazteek eurek egin zuten eta gastuak ere ez nik ez elizak ez genituen ordaindu; baina batzarrak han Herri Gaztedikoek, Gizarte Eskolakoek, Gogor taldeko abadeek eta abarrek egiten zituzten, eta isilpeko ikastaroak ere egiten ziren, niri baimenik eskatu barik, jakina.

Inoiz, afari gozoa jan eta telebista ikusten Ilumi eta Juan Peskadorearen etxean beranduraino egon ondoren, etxera joan eta neure gelako ohean jendea lo aurkitu nuen. Alboko gelara joan eta, han ere, jendea lo. Nik zer egin behar dut orain? Seisientosa hartu eta Matienako San Blas ostatura lo egitera joan nintzen. Hurrengo goizean etorri etxera eta abade lagunak bertan zeuden artean, gaua gure etxeetako oheetan pasata.

Abade-etxeetako bulegoan, mahaiaz gain, liburutegi bat ere bazegoen, goiko aldean liburuak eta behekoan edariak zituen. Liburuak neuk uzten nituen moduan aurkitzen nituen beti. Baina edariekin gauza bitxi bat gertatzen zitzaidan. Botilak hustuz joaten ziren ni ez nengoela eta, ia-ia erabat hustuta egoten zirenean, bete-beterik agertzen ziren. Han neu bakarrik bizi nintzen eta ni ez

nintzen izaten... Oraindik ezin izan dut jakin nork jakiten zuen hustear zeudela eta nork betetzen zituen.

Herri Gaztediko abade sasi-laguntzaile

Iurretan hasi nintzen garai hartako gertaerei buruzko artikulutxoak *Anaitasuna* aldizkarirako idazten ere. Inoiz *Zeruko Argiarako* ere bai. Garai hartan ez zegoen *Egunkaria*, *Egin* edo antzekorik, eta zerbait idatzi nahi zuenak horietan idatzi behar. Behin, gainera, Juan San Martinek esan zidan idazteko ezpala neukala eta nik ez bakarrik entzun nion pozik, sinetsi ere egin nion, eta itxurak egin behar.

Iurretan nengoela, Ander Lovainara joan zen, lehentxoago esan dudana legez, eta Herri Gaztedi abade-laguntzaile barik geratu zen. Orduan Herri Gaztedikoek eskatu zidaten ea neuk hartuko nuen ardura hori. Rosa Mari Artza, garai hartan Bizkaiko Herri Gaztediko arduradun nagusia, Arriandikoa zen, eta baietz esan behar. Handik aldi batera, Herri Gaztediko batzuk batzar bat Iurretako neure etxean, ni barik, egiten ari zirela, Karmelo Etxenagusia agertu omen zen esatera gotzainak bera izendatu duela Herri Gaztediko abade-laguntzaile. Etxenagusia Iurretakoa zen, baina Bilboko gotzaindegian ari zen lanean. Herri Gaztedikoak harrituta geratu ziren, ez ekintzaileek eurek ez euren ardura zuten abadeek ezer jakin barik izendatu zutelako. Aurrerantzean ere ez zioten deitzen batzarretarako, ez ezertarako. Bizkaiko Herri Gaztedikook bilera eta ikastaro asko egiten genituen, baina ez herrietan bakarrik, herrialdekoak ere hainbat egin baikenituen. Behin baino sarriago egin genituen Begoñako Gogoeta-Jardun Etxean, edo Berrizko mojen komentuan. Gipuzkoarrekin ere egin genituen ikastaroak. Esaterako, Ormaiztegin egindako ikastaroan ezagutu nuen nik Mari Karmen Garmendia. Gipuzkoako Herri Gaztediko arduradunekin harreman handia eduki genuen Bizkaikook.

Ikastolez arduratzeko eskaria

Sasoi hartan, ni Iurretako abade eta Herri Gaztediko sasi-laguntzaile eta Rosa Mari Artza Herri Gaztediko arduradun ginela, behin Gipuzkoako Goierriitik Jacinto (berak nahiago zuen Iazinto deitzea) Fernandez Setien etorri zitzaidan eta eskatu zidan ea arduratuko nintzen Bizkaiko ikastolen bilerez eta ea ikastola berrien sorrera bultzatuko nuen, Bizkaian horren premia zegoelako. Nik erantzun nion saiatuko nintzela Herri Gaztediko ekintzaileekin. Herri Gaztediko batzarrak euskaraz egiten genituen eta haietara etortzen ziren guztiak, edo gehienak behintzat, euskaltzaleak ziren. Bizkaiko Herri Gaztedikoekin egon nintzen eta Rosa Mari Artzak hartu zuen lan hori egiteko ardura. Batzarrak Zornotzako Eubako pasiotarren komentuan egiten hasi ginen eta handik gutxira talde bat

sortu genuen, eta talde hura arduratu zen ikastolen arazoaz. Rosa Mari geratu zen taldekide eta nik haren bidez egin nuen jarraipena aldi batean, kontua aurrera zihoala ziurtatu arte. Bizkaian hainbat ikastola sortu ziren 1970a baino lehenago. Lazintori Busturialdeari buruzko lantxo bat ere egin nion, Goierriko ikastoletakoei Busturialdeari buruzko informazioa emateko.

Iurretan egon nintzen garaian egin zen Vatikanoko II. Kontzilioa. Haren ostean, elizkizunak euskaraz egitea asko bultzatu genuen. Eta Herri Gaztedi eta Gogor taldeko abadeek pentsatu genuen abadeen gogo-jardunak ere euskaraz egin behar zirela, eta kanpaina bat prestatu genuen Euskal Herriko apaizei jakinarazteko nahi zutenek gogo-jardunak euskaraz egiteko aukera izango zutela aurrerantzean. Ordura arte gogo-jardunak eta abadeen batzar ofizialak erdaraz baino ez ziren egiten.

[...]

Europar zeharreko bidaia

Behin Ander Manterola etorri zitzaidan bidaia baten proposamena egitera. Berak, Julian Olazabalagak eta hirurok Europar zehar egitea proposatu zidan. Nik baietz esan nion pozarren eta bidaia prestatu genuen, edo zuten. Heldu zen bidaia egiteko eguna eta han atera ginen hirurok Anderren autoan. Iritsi ginen Iparraldera eta inon geratu gabe zeharkatu genuen. Ordurako Iparraldea ondo ezagutzen genuen, baita bertan bizi zen jende asko ere. Esaterako, sarri egonda nengoen Monzon eta bere emaztearen etxean; behin baino sarriago Robles-Arangizenean, ezagunak baitziren Ander eta Robles. Hantxe ezagutu nuen behin Estitxu, hamazazpi urteko neskato gaztetxoa, traktore baten gainean soroa lantzen. Ezagutzen nituen baita, Eneko Irigarai eta Benito del Valle. Ezagututa nituen jada Hazparnen Piarres Xarriton, Michel Lekuona, Emile Larre eta Jean Louis Davant, Beloken aita Xabier Iratzeder, eta Donibane Lohizunen Piarres Lafitte.

Frantzia osoa zeharkatu genuen Rodanoraino. Eta bidean Monako eta Avignon bisitatu genituen, eta Avignongo zubian «*sur les ponts d'Avignon on le dance...*» abestu genuen. Lyon inguruko herri txiki batean geratu ginen erosketak egitera. Ogia, behintzat, erosi behar genuen. Denda batera sartu nintzen eta andrazko bat zegoen. «*Bonjour madame, du pain s'il vous plait.*» Eta berak «*¿Coment? Du pain?*». Nik «*oui*», eta berak ogia eman zidan. Lyon ikusi eta gorantz jo genuen, Dofinerriko Grenobletik Suitzarantz. Grenoble inguruan ere geratu behar izan genuen erosketak egitera. Lyongo esperientziarekin, saiatu nintzen dendariak esan zidan modu berean «*du pain*» esaten. Sartu dendara eta han ere beste emakume bat saltzen: «*Bonjour madame, du pain s'il vous plait.*» Eta hark ere, «*¿Coment? ¿Du pain?*». Bi emakumeen artean traumatizatuta utzi ninduten betirako frantsesen

fonetika aldrebesarekin. Ezin asmatu nola esan behar den: «*Du pain*» ala «*Du vin!*». Suitzara heldu ginenean, apaizen egoitza batean geratu ginen afaltzen eta lo egiten, eta bertan zegoen apaiz batekin hasi ginen hizketan. Nongoak ginen galdetu zigun eta Larrabetzuko gure Julianek esan zion: «*nous sommes du nord d'Espagne*»; eta niri barru-barrutik atera zitzaidan «*pas du tout, nous sommes basques*». Gero, bakarrik geratu ginenean, ordurako jada ospetsua zen abestia abestu nion Juliani: «neska-mutilak, e, i, o, gu euskaldunak gara, Euskal Herrikoak». Suitza ikusi, Alemanian autotik jaitsi eta ukitu, Estrasburgon geratu eta Nederlandera joan ginen. Han, Herbehereetan itsasoan eginda duten harresi gainetik kotxean hainbat kilometro egin eta Belgikara pasatu. Belgikan, Bruselaz gain, Flandes eta Walonia bisitatu, gero Luxenburgo eta Britainia ikusi, eta etxera.

Iurretako garaiko pasadizoak

Iurretako urteak (1964-1969) urte arazotsuak izan ziren. Hamarkada dotorea eta aberatsa Euskal Herriaren etorkizunerako. Eta Bizkaiko apaizok ere bere ekar-pentxoak egin genuen lan horretan. Esaterako, Herri Gaztediren bidez, euskarazko liturgia gauzatu eta ezarrita, jazarriak ziren herri mugimenduak babestu eta euren batzarrak egiteko lekuak utzita, euren ekintzetan parte hartuta eta horrela. Bizkaiko abade askok jasan genituen isunak eta kartzela-aldiak. Eta une horietan zigortuak babestu beharra egoten zen, eta hainbat aldiz joan beharra eduki genuen isunak ordaintzeko ibilgailuen enkanteak egiten zirenean eta epaiketak Madrilén egiten zitzaientean, edo lehenengo komentuan eta gero Zamorako kartzelan zeuden abadeei lagundu behar zitzaientean.

Iurretan egon nintzen sasoian hainbat pasadizo gertatu zitzaizkidan. Behin, Iurretako San Migel jaiak amaituta eta Durangoko San Fausto jaiak hastear zuela, uste dut Arrosario Igandearen hurrengo igandea zela, gazte batzuek isilpean eskatu zidaten ea mesede bat egingo nien. Galdetu nien ea zein zen mesede hain garrantzitsu hori eta erantzun zidaten gizon bat Arratiatik ekarri behar zela. Kotxea nuela eta nigan pentsatu zutela. San Markoko eta San Fausteko mezak eman ostean, bazkaldu aurretik ekarriko nuela esan nien, eta ez nien galdera gehiagorik egin. San Fausteko meza eman eta Arratiara joan nintzen. Esandako lekuan sotanadun ezezagun bat neukan zain. Euskalduna zen, baina ez zuen bizkaieraz egiten. Hartu nuen eta ekarri nuen Iurretako abade-etxera, geratuta geunden moduan, eta han zituen zain niri ekartzeko eskatu zidatenak. Sotanadunarekin nire etxera joan ziren, eta ni kanpoan geratu nintzen lagun batzuekin berbetan. Handik gutxira non ikusten dudan etxetik lagunekin irteten mutil gazte eginda eta lirain jantzita. Nik eskatu zidatena bete nuenez, bazkaltzera joan nintzen. Gero eta gero jakin nuen Mikel Etxeberria zela, poliziari Barazarren ihes egin zion ekintzailea.

Jose Luis Ateka lehengusuaren atxiloketa

Gure lehengusu bat, Jose Luis Ateka, nire aitabixi eta amabixiren bigarren semea, gaztetan Estatu Batuetara gurasoengana joanda zegoen eta han kazetaritza egin zuen. Karrera bukatu zuenean frantsesa ere ikasi nahi izan zuen, Ipar Ameriketako kazetari on batentzat ere beharrezkoa zelako, eta Euskal Herrira etorri zen. Apaizek, Piarres Xarritonek-eta, Hazparnen zeukaten gazteen eskolan aurkitu genion lanpostua, gazteak zaintzen eta ingeles irakasten. Sasoi hartan Hegoalde-tik ihes egindakoak eta Iparraldeko bertako jendea ekintzan gogor ari ziren, eta haietariko batzuekin ere harremana izan zuen gure Jose Luis gazteak. Gauza da behin Xarritonen mezu bat hartu nuela Iurretan, esaten Jose Luis atxilotu zutela Nafarroako Elizondon eta Iruñeko kartzelara eramane zutela.

Durangoko telegrafoetara joan nintzen, telegrama bidez Xarritoni jakinarazte-ko nola hartu nuen mezua eta nola agertuko nintzen han berri gehiago jakiteko. Durangoko telegrafistak ikusi zuenean telegrama euskaraz zihoala, haserre hartu ninduen. Nik erantzun nion Iparraldean ez dela espainolez hitz egiten, frantsesez eta euskaraz baino, eta nik telegrama-hartzailearekin, frantsesez barik, euskaraz hitz egin dudala beti eta horregatik bidaltzen niola euskaraz.

Horregatik, telegrama bidali zuen. Telegrama labur-laburra zen, baina ondo baino hobeto kobratu zidan. Galdetu nion ea nola horrenbeste garesti, eta erantzun zidan: «*Si hubiera enviado a Sevilla no le hubiera cobrado ni la mitad*». Eta nik esan nion: «Hazparne, Sevilla baino asko hurrago dago eta, gainera Euskal Herria da, eta Sevilla, oster, Espainia eta gu Durangon gaude, Euskal Herrian». Gero jakin nuen telegrafista militarra izandakoa zela eta jesuita bati 25 000 pezetako isuna jarri ziotela telegrafistari esatearren Durango Euskal Herria zela eta Sevilla Espainia. Jesuitak esan zuen berak ez zuela egin holakorik, eta ni isilik...

Beste behin Ondarroara gonbidatu ninduten hitzaldi bat ematera. Joan nintzen eta eman nuen. Handik gutxira jakin nuen 25 000 pezetako isuna jarri zidatela, baina isun hura ondarrutarrek eurek ordaindu zuten. Beste behin Muxikako gaztetxoek jai dotore bat antolatu zuten. Hara gonbidatu ninduten antolatzaileek Alberto Gabikari laguntzera eta, eguna heldu zenean, hara joan nintzen. Polizia armadako grisen talde handi bat etorri zen meza garaian, pilotalekutik txokorainoko ilara eginda, eta han egon ziren jaia amaitu arte, euren armekin zutik. Criado morroi jauna ere han egon zen grisen buru, *Pajero* eta gainerako agintariekin. Jaiaren antolatzaileek ekarri zuten txistulari batek betaurreko beltzekin zegoen ezezagun bati esan zion: «*Oye, Gafas, ¿vamos a tomar un trago?*». *Gafas* hura Criado morroia zen, eta a-zelako iskanbila atera zion «*por injuriar a la autoridad*». Atxilotu nahi zuen eta bake-baketan zegoen gazteria asaldatu, itxuraz. Albertok, hala ere, lortu zuen Criado baretzea eta txistularia bakean uztea. Hala

ere, eguerdian jaira etorri zen Ander Manterolari, garai hartan Herri Gaztediko burua zenari, 25 000 pezetako isuna jarri zioten, nahiz eta ezer ez zuen egin. Ez Albertori ez niri, ostera, ez ziguten inolako isunik jarri.

Mezu iraultzailearen hedapena

1950eko hamarkadaren bigarren partean eta 1960ko hamarkadan Bizkaiko herri-giroa asko aldatu zen eta giro-aldaketa horrek eragin handia izan zuen Bizkaiko abadeengan ere. Eliza barruan eta elizatik kanpo eman ziren hainbat zergatik ekarri zuten aldaketa hori. Baina Eliza barruan eman baziren, Elizatik kanpokoek eragina izan zutelako batez ere izan zen. Bigarren Mundu Gerraren ostean, Europako herri sozialistek eta Hego Amerikako giro aurrelariak izan zuten eragina handia izan zen, herri txiro eta zapalduen aldeko eta langileriaren aldeko giroa zabaltzeko.

Hemen gerra osteko izua gaingiduz joan zen, eta Frankismoa ospea galduz. Eta, ondorioz, Frankismoaren kontrako borroka indartuz. Komunikabideak Frankismoaren guztiz menpe zeuden eta haien bidez kontrako mezua baino ez zen zabaltzen. Beraz, mezu iraultzailea, hau da, langileriaren aldekoa, euskararen aldekoa, Euskal Herriaren nortasunaren aldekoa... abestien bidez, jaien bidez eta isilpeko bideetatik zabaltzen zen. Eta kontu handiz gainera, zeren salatari ugari baitzegoen, hainbeste non txapelokerrak eurek ere jakitun baitzeuden gazte abertzaleek mezua abestien eta abarren bidez zabaltzen zutela. Eta jaialdiren bat antolatzen zenean zeintzuk abesti kantatuko ziren esan beharra egoten zen, eta bertsolariei eurei ere, hau da, mezu errimatua eta neurtua bat-batean asmatu behar zutenei, sarri eskatzen zitzaien ea zer esango duten hurrengo bertso-saioan. Haiek bai ezagutu ondo euskal kultura!

Ezagunak egin zirelako aipa ditzagun garai hartan guztien ahotan zebiltzan eta gaur komunikabideek zeharo baztertu dituzten abesti batzuk: «Guardia zibil ta polizi, txibato eta sekreta, Euskal Herria daukagu putasemez beteta» (Herrikoia). «Ez dut maitatzen Vietnamgo gerra... Nik ez dut inor seinalatu nahi, gizon guztiok berdinak gara, baina zergatik ez dira joaten atzerritarrak euren etxera...» (Lourdes Iriondo). «Gazte gara gazte eta ez gaude konforme, mundu garbiago bat bizi nahi genuke, gezurraren kontra...» (Lourdes Iriondo). «Gu gazteok gaur gabiltza mundu galdu honetan, [...] zer egin jakin gabe, gurasoen mundu aldrebes hau ez dugu onartzen...» (Benito Lertxundi). «Gu gara Euskadiko gaztedi berria, Euskadi bakarra da gure aberria» (Herrikoia). «Egin dezagun biharko Euskadi Sozialista bat» (Gontzal Mendibil). «Gaskoi edo maketo ez dugu etsaia, baina euskal semea da gure anaia [...] mugaren bi aldetan da Euskal Herria» (Michel Labéguerie). «Aita zer egin duzu euskara maiteaz, erdaran hazi duzu oi

zure semea, ondasun ederrena aita batek galtzea. [...] Aita zer egin duzu gure lur maiteaz, kanpokoari saldu oi dohakabea» (Piarres Lartzabal/Michel Labéguerie). «Ez, ez, ez naike alai izan ni, ez baita libre Euskadi. Bai, bai, bai alai izango naiz ni libratu-eta Euskadi» (Michel Labéguerie). «Gizonak kartzelan daude beren herriagatik» (Benito Lertxundi). «Zer eskatzen du Herriak? Amnistia! Zer eskatzen du Herriak? Askatasuna!» (Urko).

Garai hartan Vatikanotik ere aire freskoa etorri zen Juan XXIII.aren eta Vatikanoko II. Kontzilioaren eskutik. Goi mailako Bizkaiko elizgizonak ere jabetu ziren zerbait berria gertatu zela, Erroman Kontzilioan egon zen gure gotzainak zera esan baitzigun: «*En Roma he convivido con un obispo negro, muy negro*». Eta guk hemen zerbait jatorra aurrera ateratzeko denetarikoak egin behar izan genituen giro berri hori ezagutu eta gauzatzeko, eta hori lortzeko «senperren beltzak» pasatu behar. [...]

Operación 4 x 4 (Derioko itxialdia)

Derioko apaiztegian itxita egon ginenean, 1968ko azaroan, Don Pablo Gurrpide gure gotzaina hil zen. Garai hartako egunkariek, hau da, *El Correo Español*ek eta *La Gaceta del Norte*k, esan zuten Derioko itxialdian zeuden abadeek hil zutela, Don Pablo ordurako minbiziarekin azkenetan zegoen arren.

Goztaineren heriotza bere abadeentzat bereziki gertakizun dolugarria da eta, hil zela jakin genuenean, itxialdia amaitzea planteatu zen; baina egunkarietan berria irakurri genuenean geu ginela hiltzaileak esaten, hobeto aztertu genuen arazoa eta idazki bat egitea erabaki genuen esaten zuena gu ez gindoazela zuzenean gotzaineren kontra, gure helburua Elizaren egitura ebanjelioaren eta Vatikanoko II. Kontzilioaren arabera gauzatzea zela, eta gaizki interpretatua izan ez dadin itxialdian jarraituko genuela Erromatik erantzuna hartu arte.

Sasoi hartan hasi nintzen Durangoko Onena Burdinola enpresan lanean ere, arrak egiten hain zuzen, langileengana hurreratzeko eta elizgizonek geneukan Frankismoaren babesetik aldentzeko. Garai hartako euskal kulturaren bertan ere «abade langilea» kontraesana zirudien «apaizak hobeto» esaterarekin, baina giroa huraxe zen. Lanean hasi eta gutxira, Alemaniako kazetari batzuk etorri zitzaizkidan Iurretara, telebista eta guzti, Euskal Herriko apaizei buruzko elkarriketa bat egitera. Ez dakit nola jakin zuten ni lantegi hartan lanean ari nintzela. Nire bizitza, behintzat, ondo ezagutzen zuten. Galdera batzuk eta inguruan eta kanpandorrean hartze batzuk lanean ariko banintz legez egin zizkidaten eta han joan ziren Alemaniarantz, esan zuten bezala.

Ez ninduten utzi luzaroan lan egiten, 1968ko abenduaren erdi inguruan Donostiako komisariara eraman baininduten Gabon jaiak lasai-lasai eta janean

eta edanean inolako gehiegikeriarik egin gabe pasatzera. Orduantxe jakin nuen arrainek ibaiko ura guztiz pozarren edaten zutela Jainkoa jaio zela ikustean, eta Pasteleroren aitagarrebak lagun asko zituela.

1968ko abenduaren 21a: lehenengo atxiloketa Eibarren

1968ko abenduan, Eibarko eliza inguruko talde batek Gabon jaiak baino zerbait lehentxeago Eibarren hitzaldi bat ematera gonbidatu ninduen, eta nik baietz esan nion. Iurretako jende batek, abendura heldu ginenerako, esan zidan Arrate Irratia eta beste irratia batzuk nire hitzaldiaren propaganda egiten hasirik zeudela. Ni harrituta eta kezkatuta geratu nintzen, ez bainuen arrazoirik aurkitzen horrelako propaganda egiteko. Eguna heldu zenean, Iurretatik sasoiz atera nintzen; baina jarraian konturatu nintzen nire atzetik beste kotxe arraro bat atera zela. Matienara heldu nintzenean Eibarko bidea utzi eta Markinakoa hartu nuen. Atzeko kotxeak atzetik jarraitu zidan. Berehala dago aldapa handi bat eta astiro-astiro joan nintzen aldapan gora, baina ez ninduen aurreratzen ezergatik ere. Beldurtu egin nintzen eta Berrizko bidea hartu nuen Ganekoetxen geratzeko asmoz. Telefonoz dei egin nien Herri Gaztediko Rosa Mari Artzari eta Durangaldean proba-urtea egiten ari ziren bi apaizgairi.

Harrituta geratu ziren ni hain urduri ikusita, baina etorri ziren ni zain nengoen tabernara eta lasai joan ginen Eibarrerantz, nire atzetik Berrizeraino etorri zen kotxea desagertu zelako. Adarjotze ikaragarriak egin zizkidaten, kotxe ugari ikusi arren, nik esandako modukori modukorik inon ikusten ez genuelako. Gipuzkoan «*Estado de excepción*» zegoen eta Bizkaian ez. Ermutik irten eta Gipuzkoara heldu ginenerako, bi edo hiru kotxek ilegalki aurreratu eta bide bazterrera bota gintuzten.

Poliziak ziren eta «*Estado de excepción*» zegoen lurraldea zenez, nire hiru lagunak polizia-kotxean sartu zituzten eta nik ez nituen gehiago ikusi Martutenetik irten arte. Gero esan zidatenez, ez zituzten eduki luzaroan komisarian. Ni, berriz, neure Seiscientosean eraman ninduten lau poliziak Donostiako komisariara atzeko eserlekuan, bi poliziaren erdian, baina eskuburdinarik ipini gabe.

Lehenengo egunean beldur ikaragarria izan nuen, uste bainuen torturatuko nindutela. Nik ez neukan ezer ilegalik eginda, baina torturapean torturatzailak nahi duen guztia eta berak nahi duen bezala esaten omen da, eta hala torturari nola torturapean esandakoari beldur izugarria nien. Baina, ziegara barik, besaulkidun gela dotore batera eraman ninduten. Lo ere hantxe egin nuen hiru egunean. Bi polizia gazte etorri zitzaizkidan galderak egitera. Hirurok besaulkietan eserita egin zizkidaten galderak. Eta ez torturarik ez mehatxurik ez zidaten egiten. Ni lasaitu nintzen eta neure baitan pentsatu nuen: «jotzen ez banaute, ez daukat arriskurik».

Bi polizia gazte haiek galderak egiten zizkidaten, baina esan liteke hura, galderak baino gehiago, elkarrizketa-edo zela. Elkarrizketa-edo esan dut, nik gehienetan «ez» eta «ez dakit» baino ez nielako erantzuten. Behin galdetu zidaten ea nola neukan kotxean ikurrina. Nik esan nien nire arreba itsasgizon baten emaztea zela eta sarri joaten zela Espainiatik kanpo eta hark ekarri zidala Australiatik-edo. Beste behin itaundu zidaten ea nor zen Aita Santu Beltza. «Aita Santu Beltza?», harrituta erantzun nien, «ez dut holakorik sekula entzun eta gutxiago ikusi».

Hurrengo goizean agertu zen halako gizon handi eta indartsu bat: Sainz jauna. Polizia-burua zela jakin nuen. Eta hark bere aurpegia nire aurpegi ondoraino hurreratu eta, itxuraz haserre gorrian, esan zidan etakoa nintzela esaten ez banuen ziegara eraman eta hantxe edukiko ninduela «*Estado de excepción*» amaitu arte, eta gero etakotzat zigortuko nindutela. Baina ez ninduen jo, ez jotzeko agindu. Gerorago beste polizia bat etorri zitzaidan. Nirekin zeuden bi polizia gazteak gelatik kanpo bota zituen, eta esan zidan ez arduratzeko polizia-buruak esandakoekin. Berari kontatzen banion egia osoa, berak utziko ninduela aske, eta lasai egoteko. Nik esan nion ni egia esaten ari nintzela. Adeitasunez eta errespetuz tratatu ninduen. Handik urte askora, Franco hil eta gero, polizia-burua barik, beste polizia, «polizia ona», hara non ikusten dudana Donostiako Alde Zaharrean, Korrika Donostian amaitu zen batean. Lagunei esan nien: «Hara hor nire polizia ona!». Konturatu zen ni konturatu nintzela eta, Korrika amaituta egon arren, korrika egin zuen ihes.

Gero hasi zitzaizkidan esaten etako batek kantatu duela Iurretako gure etxea. Gure etxera joan direla egia esaten ari denetz ikustera eta egia esan duela, etxea berak esan duen lekuan eta deskribatu duen modukoa delako barrutik ere.

Nik esan nien guztiz posible dela, gure etxeko ateak beti daudelako zabalik eta han gazteek bilerak egiten dituztela eta daitekeena dela han inoiz etakoak egotea. Nik ez nuela hori ukatzen, ezta gutxiagorik ere. Ni elizgizona nintzela eta mundu guztiak zeukala han sarrera. «Guk poliziek ere?», esan zidan batek. Eta nik zera erantzun nion: «Premia edukiko bazenute, bai». Behin baino sarriago Jose Mari Dorronsorogatik galdetu zidaten. Nik esaten nien nik Lukas Dorronsoro bat ezagutu nuela Gasteizko apaiztegian, eta gero abadetzan ere berarekin izan dudala harremana. Poliziak esan zidan Jose Mari Lukasen anaia zela, eta biak egon zirela apaiztegian; beraz, derrigor ezagutu behar nuela. Nik esan nien Lukasek ez zuela anaiarik izan Gasteizko apaiztegian eta ni Lukasekin Gasteizen baino ez nintzela egon, gero bera Donostiako apaiztegira joan zelako, eta ni, Deriokora. Gehiago ez zuten atera Dorronsororen auturik. Baina, halako batean, hormara begira zutik jartzeko agindu zidaten. Eta ahots batek esan zuen: «¿Conoces a este señor?». Eta beste ahots batek «Sí» erantzun zuen. «¿Cómo se llama?» «Don Julen

Kalzada.» «*Márchese.*» Gero agindu zidan berari begira jartzeko. Sainz polizia-burua zen. Jarri nintzen berari begira eta esan zidan: «¿*No ve cómo le conoce a Ud.? Y ese no miente*». Eta nik erantzun nion: «*Yo no digo que mienta. Ya les he dicho que en mi casa suele entrar mucha gente. Pero quiero añadir que yo conozco a Franco; pero pregúntele a Franco si me conoce a mí*». Hantxe amaitu ziren galdera eta adeitasun guztiak.

Hiru egun eduki ninduten besaulkidun gelan. Gabon bezperaraino. Ziegara jaitsi ninduten eta bertan eduki ninduten Gabon jai guztietan, Erregeen eguna pasatu arte. Ziegan harrizko eserleku-ohe bat eta manta bat nituen. Alboko ziegetaria egunero ekartzen zituzten Donostiako «Pasteleroren» aitaginarrebaren taldeko mordo bat. Eta polizia zaintzaile batek egunean berrogei aldiz gutxienez abesten zigun harako «*Pero mira cómo beben los peces en el río, pero mira cómo beben al ver a Dios nacido*» kantua. Ez dakit mozkorren omenez ala beste zerbaitengatik.

Ziegan eduki ninduten denbora guztian janaria kanpotik ekartzen zidaten. Esan zidaten Donostiako gotzaindegitik ekartzen zutela. Gero jakin nuen Jesus Mari Mugikak, nire ikaskidea eta garai hartan Gotzaindegiko idazkaria zenak, aginduta ekartzen zidatela. Ziegan nengoela, goiz batean eskatu nuen komunera joatea. Ziegako atea zabaldu zidaten eta inoren laguntzarik barik utzi ninduten komunera joaten. Komunean Jose Mari Dorronsoro aurkitu nuen aurpegi guztia beltz-beltz eta guztiz handituta. Ez zeukan hitz egiteko adorerik ere.

Gabon jaiak amaitu zirenean Martuteneko kartzelara eraman ninduten eta, han hiru egun egin ondoren, atera egin ninduten. Bertan nengoela etorri zitzaidan Lasanta militarra eta mehatxatu ninduen ez banuen esaten Jose Mari Dorronsoro ezagutzen nuela, Jose Mariiri sei urteko zigorra emango ziotela gezurra esateagatik. Baina heriotza-zigorra eman zioten eta niri hamabi urtekoa.

Maiatzeko egun batez

Gabonak Donostian «hain ondo» igarota, Onena lantegian baino lan gehiago eduki nuen maiatzeko egun batez, hogeita hamarra hain suertez, gose-greba egiteko prestaketak egiten. Gainera, Onena lantegiko langileek ondoegi tratatzen ninduten, eta ni pitin bat lotsatuta nengoen. Ez dakit zergatik tratatzen ninduten hain ondo, zeren haiek arrak egiten zeukaten trebetasuna ikusita, ni euren aldean benetan traketsa bainintzen. Eta uste dut gainerako langileak ere nire aldean trebeak izango zirela euren arloan. Baina, hala ere, begirune eta adeitasun handiz tratatzen ninduten.

Gose-greba ondo prestatu genuen. Sekretu handiz eraman genuen. Medikuekin egon ginen osasun alorrean nola jokatu behar genuen jakiteko. Eta, eguna heldu zenean, erraz lortu genuen gotzaindegian sartu eta beheko sotoan instala-

tzea. Hiru egunean egon ginen. Iluntzean sartu, ateak itxi aurretxoan, hurrengo egun osoa bertan igaro eta ekainaren batean, goizean goiz, komisariara eraman gintuzten. Gotzaindegiko bigarren egunean, hau da, hogeita hamaikan, Cirarda gotzain jaun agurgarria etorri zen ondo zainduta eta, beste gauza dotore batzuen artean, «¿Cómo no habeis elegido el hotel Carlton?» eta «Sois la rama desgajada de la Iglesia» esan zigun. Berak bere liburuan ondo esaten duen bezala, gauzak ezberdinak dira nondik begiratzen diren: «*Lo cuento como lo viví y como lo recuerdo. Otros, ello no obstante, pueden tener una visión diversa de los mismos hechos por haberlos contemplado desde una perspectiva distinta a la mía*». Cirarda, itxuraz, Francoren elizaren edo *La Libertad* Valladolideko egunkariaren ikuspegitik aztertzen ari zen gure ekintza, eta ez Juan XXIII.arenetik. Guk ez genion eskatzen gauza handirik, zera baino, Bizkaiko Elizaren ordezkaria bera zenez, langileekin eta euskal ekintzaileekin Estatuak zeraman jokabide zitala, torturak barne, salatzea. Eta salaketa hori berak egiten ez bazuen, Elizan hurrengo maila geu ginenez, geuri tokatzen zitzaigula salaketa egitea, Euskal Herriko Eliza ezin zelako salaketa hori egin gabe geratu.

Komisarian ziegan eduki ninduten bereizita, ez kanpoko berririk ez beste lauren inolako berririk izan gabe azken uneraino, Basauriko kartzelara eramateko prestatu ziren arte. Orduantxe egon ginen bostok apur batean elkarrekin, poliziak noiz etorriko zain. Hemen ere Cirardak, Gasteizen Filosofian «Psicología Racionalis» eta Teologian «*De Deo Creante et Elevante*» irakatsi zigun jaun jakintsuak, guk baino asko gehiago zekien gure komisariako egonaldiari buruz ere. Eta gu beldur ikaragarriarekin, guztiz haserre eta patxadazko ezer jan gabe artean. Hala gogoratzen dut nik behintzat orduko egoera hura! Hain gaizki egongo ginen ezen ez bainaiz, eta ez baikara, gogoratzen bere «*secretario canceller*» delakoa etorri zenik ere, bere oroitzapenen liburuan horixe idatzi arren. Eta Cirardak egia baino ez du esaten: «*Todo lo que escribo es verdad*» dio delako liburuan, hasiera-hasieran. Zuhur, zentzudun eta begiraturxoagoa izan beharko zatekeen, nik uste, esan zuena sinesgarria izateko. Handik Basaurira eraman gintuzten, eta hantxe eduki, Burgosen epaiketa prestatu arte, astebete inguru. Berririo Basaurira eta, zigorraren berri eman zigutenean, Zamorara hamar, nire kasuan esaterako, eta hamabi urte bitarteko zigorrekin. Jesu Kristo hiru egun kanposantuan egonda Zerura joan zen; gu, oster, hiru egun jan gabe egon eta Zamorako infernura.

1969ko maiatzeko hogeita hamar zoriontsu hartan amaitu ziren, bada, Euskal Herrian bizitako egun eder eta zoriontsuak, zeren elizak eta gobernuak, biek bat eginda, Euskal Herriko oasitik Zamorako basamortura eraman baikintuzten gure Franco handia eta eskuzabala hil arte. Baina gu Zamoran lasai eta estu egon arren, Euskal Herrian jarraitu zuen borrokak.